❖ SPIRITUALITATEA SI CULTURA ROMANEASCA IN LUMINA CREDINTEI ORTODOXE*

Tema enuntata in acest titlu e prea vasta ca sa fie infatisata in toata bogatia ei. De aceea, o vom schita doar prin cateva exemplificari.

1. Vom lua mai intai un exemplu din folclorul poporului roman. Si anume, tema sacrificiului din legenda manastirii Arges. Cand a fost prezentata aceasta tema la Simpozionul sud-est european de la Heidelberg din septembrie 1976, un benedictin maghiar a remarcat ca, desi tema sacrificiului e prezenta in creatia folclorica a mai tuturor popoarelor din sud-estul european si chiar si a altor popoare, numai la poporul roman tema sacrificiului e pusa in legatura cu o biserica, mai precis cu o manastire. La toate celelalte popoare e pusa in legatura cu un pod, sau cu alta constructie. La fel, a observat el, numai la poporul roman jertfitorul se preface intr-o fantana din care isi astampara setea sau isi reinnoiesc puterea de viata trecatorii. Astfel, in gandirea poporului roman cladirea unei biserici (sau mai precis a unei manastiri) si saparea unei fantani sunt cele mai nobile si mai generoase realizari si tocmai prin aceasta sunt legate de o jertfa sau de o totala depasire de sine a celui ce le da fiinta.

In manastire vor trai oameni care si-au jertfit viata lor lui Dumnezeu. Sacrificiul vietii lor are o prima sursa de inspiratie si de putere in jertfa celui ce-a zidit locasul care face posibila sporirea

lor in duhul acestei totale renuntari a lor la ei insisi. Totul e centrat in acest locas de jertfa: de la cladirea lui pana la vietuirea celor ce vor petrece in el de-a lungul veacurilor viitoare in duh de jertfa. O manastire e o linie continua de jertfa de la inceputul ei pana la sfarsitul veacurilor. Din jertfa se naste si in jertfa isi prelungeste existenta pana la capat. Pe un plan mai moderat, acest fenomen are loc si in existenta oricarei biserici. Credinciosii oricarei biserici iau pilda si putere de depasire a egoismului lor in ambianta bisericii, in al carei altar sunt zidite moaste de martir, cum astfel de moaste sunt cusute si in antimisul de pe Sfanta Masa din Altar. Dar in mod principal viata lor de daruire jertfelnica se hraneste din jertfa euharistica de pe altarul Bisericii.

Daca mai amintim ca numele Manole e forma prescurtata a lui Eamnuel, un alt nume al lui Hristos (cu noi este Dumnezeu) si ca trupul in greceste e de genul feminin (sarx) avem in legenda manastirii Argesului o stravezie aluzie la Hristos care isi intemeiaza Biserica Sa pe jertfa de la Golgota si pe prelungirea ei euharistica, la care se adauga, ca o rodire, jertfa mucenicilor si a tuturor credinciosilor care contribuie la intretinerea ei ca locas de comunicare, prin depasirea egoismului lor. Fundamentul continuu al Bisericii ca realitate vazuta si spiritual-comunitara este jertfa lui Emanuel, devenit in forma populara Manole.

Dar poporul roman a dat o aplicare proprie, de suprema intensitate emotionala si de bogata

complexitate, jertfei lui Hristos pentru intemeierea Bisericii. Aceasta suprema si complexa intensitate emotionala data, ca o contributie specifica, de poporul roman temei jertfei lui Hristos, intemeietoare de Biserica, sta in faptul ca in legenda manastirii Arges, Manole isi sacrifica sotia sa. Pentru omul casatorit cea mai mare jertfa pe care trebuie sa o dea e jertfa sotiei sale iubite. Jertfirea celei mai scumpe fiinte e mai grea decat jertfirea propriei persoane. E in fond si ea jertfa propriei persoane dar dublata de durerea patimirii unei alte persoane si anume a celei mai scumpe, pe care ai vrea sa o vezi fericita, mai fericita decat pe tine, fericirea ei constituind propria ta fericire. Intr-un fel acea fiinta face parte din tine insuti, e trupul tau ("femeia e trup barbatului"). Aceasta fiinta, care face parte din tine, e totusi o fiinta deosebita si la durerea ta sa o pierzi - fapt pe care il traiesti, ca o pierdere a ta proprie, a bucuriei, a rostului vietii tale - se adauga trairea durerii ei in fata mortii, durere pe care tu o traiesti spiritual mai intens decat durerea in fata propriei tale morti. De aceea, durerea lui Manole din legenda manastirii Argesului ne cutremura ca cea mai sfasietoare durere posibila.

Cand accepti sa mori tu insuti pentru cauza altora, ai si o mangaiere ca poti oferi viata ta ca mijloc pentru viata altora. Dar cand trebuie sa oferi viata celei mai scumpe fiinte ale tale iti este redusa in mod considerabil si mangaierea ca te

jertfesti pe tine insuti pentru altii. Caci esti pus in situatia de a jertfi nu viata ta pentru altii, ci viata celui mai scump dintre acesti altii. Tema poate fi adancita permitind descoperirea in ea a altor semnificatii proprii invataturii crestine. Caci nici jertfa lui Hristos nu se opreste la propria persoana, ci El se jertfeste pentru ca si cei ce cred in El sa ia puterea sa se jertfeasca pentru altii, sau ca si Biserica pe care o intemeiaza prin jertfa Lui sa fie o comunitate ce-si are viata superioara, sau insasi existenta intr-o continua jertfa. Dar in cazul lui Manole, nu el este cel ce isi da cel dintai viata ca pilda pentru altii, ci trebuie sa o dea intai pe a sotiei sale. Desigur in jertfirea ei este implicata atat de mult jertfirea lui, incat aceasta jertfire a lui trebuie sa urmeze si ea cu necesitate. Dar durerea e cu mult mai mare cand trebuie sa jertfesti pe cel scump al tau inainte. (O exemplificare istorica a acestei sfasietoare dureri acceptata pentru Biserica e cea a lui Brancoveanu care trebuie sa indure durerea executarii copiilor lui inainte de executarea sa. Precum se vede, imaginatia poporului roman s-a inspirat din cazuri reale ale zbuciumatei sale istorii, nu a fost o imaginatie fantezista).

Dar implicarea jertfei propriei persoane in jertfirea celei mai scumpe persoane deosebite de tine se traieste inca dinainte de a jertfi acea persoana in greaua cumpana in care se afla cel ce e chemat sa se hotarasca la consimtirea acestei jertfiri. El traieste in chip sfasietor intrebarea:

Oare am eu dreptul sa jertfesc pe altul care imi este totodata cel mai scump pentru altii, pentru un altul multiplicat si oarecum mai indepartat? Si el nu poate da un raspuns deplin linistitor din punct de vedere practic acestei intrebari. De aceea el ramane ca o fiinta ranita de moarte nu numai pentru ca a pierdut cea mai scumpa fiinta, dar si din cauza acestei imposibilitati de a da un raspuns (practic, nu teoretic) cat de cat linistitor la aceasta intrebare. De aceea, cel ce se hotaraste sa faca aceasta jertfire a celei mai scumpe fiinte (care nu e un obiect, oricat de scumpa) ramane atat de chinuit, atat de lipsit de orice clipa de liniste, incat continuarea vietii lui e aproape de neconceput. Poporul a inteles aceasta. El n-a mai putut concepe un Manole continuand sa traiasca dupa jertfirea sotiei sale. Dar simtirea profunda crestina si de intensa vibratie si delicatete umana a poporului nostru a conceput singura solutie corespunzatoare cu inaltimea la care s-a ridicat Manole in jertfa adusa. Manole nici nu continua sa traiasca o viata mai buna sau mai putin usurata de uitare, nici nu innebuneste, nici nu se sinucide, fapte ce l-ar fi coborat de la inaltimea traita in jertfa adusa, ci se jertfeste si el pentru altii, dar nu pentru repetarea lipsita de imaginatie a aceleiasi opere, ci pentru o alta necesitate esentiala de viata a semenilor sai: ca sa creasca din jertfa sa o fantana care intretine si ea viata semenilor sai sau le reinnoieste puterile ei.

S-ar putea vedea aici o aluzie la apa Botezului care a fost pus de Parintii Bisericii in legatura cu apa ce a curs din coasta strapunsa a Mantuitorului de pe cruce, dar acest motiv crestin primeste, iarasi, o forma proprie in gandirea si imaginatia poporului roman. Apa rasarita din jertfa lui Manole e si ea izvor de viata celor ce trec pe langa ea, dar nu de viata spirituala, ci de cea trupeasca. Insa, pe de alta parte, cei ce beau din aceasta fantana se roaga pentru sufletul lui Manole, a celui ce prin jertfa a dat fiinta acestei fantani si iau pilda de la ea. De aceea fac romanii fantani publice la marginea drumurilor. Motivul vietii in trup si al mantuirii sunt strans imbinate. Cel ce bea e trezit, prin aceasta, la un act de credinta, de rugaciune si inca pentru altii ca in biserica. Cel ce prelungeste langa fantana o traire religioasa, inceputa in biserica, intretine si manifesta un duh sobornicesc, specific ortodoxiei in viata de toate zilele, contribuie la sfintirea intregii vieti.

In fond, jertfa lui Manole, in ambele ei forme, ca jertfa a sotiei si ca jertfa a persoanei proprii, e o aplicare a temei jertfei lui Hristos la viata omului casatorit, a omului intre oameni, intr-o forma de suprema intensitate emotionala. Casatoria trebuie sa fie si ea un mediu de crestere a sotilor in duhul de jertfa pentru idealurile mai inalte ale comunitatii umane.

Mentionam ca tema jertfei, in legenda Manastirii Arges, e marcata nu numai de

specificul crestin in general, ci si de un specific ortodox, prin faptul ca jertfa nu e inteleasa ca un echivalent juridic cerut de Dumnezeu pentru pacatele omenesti, cum e inteleasa in crestinismul occidental, ci ca un act care are in el insusi puteri de zidire si de intretinere a unei vieti si ordini mai inalte. Jertfa cladeste si sustine, prin ea insasi, Biserica ca comunitate in iubire si fantana ca alt prilej de innoire a puterilor de viata in duhul sobornicesc al credintei si al iubirii.

2. Din creatia asa zisa "culta" a poporului roman (noi i-am zice carturareasca, pentru ca nici poporul nu e lipsit de o cultura), socotim ca un element specific ortodox reflecta in ea, ca viziunea cosmosului transfigurat. Elementul acesta reiese puternic in relief cu deosebire in scrisul lui Eminescu si al lui Sadoveanu. Socotim semnificativ faptul ca acest element apare atat de pregnant mai ales in creatia a doi scriitori moldoveni crescuti in ambianta spiritului manastirilor in a caror gandire filocalica transfigurarea cosmosului, prin lumina invierii, a inceput de pe acum, dar se va desavarsi in viata viitoare. Un spicuitor prin sutele de manuscrise de Paterice din Biblioteca Academiei Romane mi-a marturisit ca intr-o fila a uneia dintre ele a descoperit semnatura lui Eminescu.

Nu stim daca mai exista in lume vreun scriitor la care viata tainica a naturii, a codrului, a paraielor, a pomilor infloriti sa fie atat de minunat descrisa, ca in poezia lui Eminescu si in proza lui

Sadoveanu. Si se pare ca aceasta este nota cea mai proprie a acestor mari scriitori.

Occidentul care a vazut mantuirea omului realizandu-se in afara oricarei legaturi cu cosmosul (de aici neintelegerea Tainelor) al carui umanism vede pe om taiat de legaturi sufletesti cu natura si nu o considera pe aceasta decat ca un obiect de exploatare economica, e firesc sa nu constatam aceasta simtire a vrajei si a frumusetii indefinite a naturii de care omul are absoluta nevoie pentru a se imbogati sufleteste si intari trupeste.

Dar Eminescu si Sadoveanu nu sunt niste aparitii individuale in trairea acestor profunde legaturi cu taina de nedescris a naturii. Ei sunt niste reprezentanti reali ai unui simtamant general al poporului roman. Natura este puternic prezenta in toata lirica poporului. Prezenta iubitei sau a iubitului (a "mandrei" sau a "baditii") transfigureaza tot cosmosul. Cosmosul e transfigurat in "miorita". Vitele sunt umanizate in relatia cu omul care le iubeste si se leaga sufleteste de ele. Cand se aseaza la umbra unui pom, sub bolta senina a unui cer de vara, cu padurea in apropiere, romanul spune: "Ce frumos e; parca-i in raiu!". El se simte in luncile satului, in padurile lui, in cea mai intima ambianta, ca "acasa" si, totodata, in largul lui. Fara natura, el nu se simte intreg, tanjeste, e bolnav sufleteste.

Si azi, se pare ca incepe sa simta intreaga omenire ca o cauza a crizei prin care trece

civilizatia contemporana e ruperea omului de natura.

3. Un alt motiv al viziunii ortodoxe prezent atat in creatia folclorica, cat si in cea carturareasca a poporului roman este nazuinta spre inaltare, spre innobilarea vietii. El corespunde cu ceea ce ortodoxia cunoaste ca "indumnezeirea omului dupa har". E celebra coloana lui Brancusi cu nazuinta ei spre inaltarea fara sfarsit. Dar tema e prezenta si in ornamentul portilor taranesti. El corespunde turnurilor bisericilor, mai ales a turnurilor rasucite de la manastirea Curtea de Arges. Inaltarea aceasta de jur imprejurul unei axe este forma urcusului ingerilor in viziunea lui Dionisie Areopagitul. Inaltarea aceasta reia mereu starile depasite la alt nivel. Tot drumul strabatut e mereu vazut si folosit ca o experienta ce e adancita continuu.

Lucian Blaga a redus spiritualitatea bisericilor ortodoxe la un "transcedent care pogoara" patern la oameni, spre deosebire de spiritualitatea domurilor prostestante care exprima prin turnurile lor o inaltare continua, spre un Dumnezeu distant, de nevazut, de neintalnit. Dar el a luat in considerare in formula lui numai bolta bisericilor ortodoxe. Insa toate bisericile ortodoxe au nu numai o bolta, ci si turn, sau turnuri; nu exista biserica ortodoxa fara bolta, fara turn sau turnuri. La bisericile maramuresene prevaleaza chiar turnul, desi nu lipseste nici la ele o anumita bolta. O sinteza originala, in aceasta privinta, o

formeaza bisericile moldovenesti, unde goticul e imbinat cu bolta.

Daca bolta reprezinta pe Dumnezeu care coboara, turnul reprezinta pe Dumnezeu care se inalta si ne conduce si pe noi spre inaltimi. In "Crez", se spune nu numai ca Fiul lui Dumnezeu S-a coborat, facandu-Se om, ci si ca S-a inaltat. Dumnezeu S-a facut om, ca pe om sa-l indumnezeiasca, spun Parintii rasariteni. Tema inaltarii prin Dumnezeu, tema inaltarii eterne este o alta tema specifica ortodoxiei, prezenta in creatia folclorica si carturareasca a poporului roman.

Intre cele trei teme indicate in aceste randuri este o legatura: Omul se ridica prin jertfa si, ridicandu-se, transfigureaza intregul cosmos.

Pr. Prof. Dumitru Staniloae,

"Ortodoxia Romaneasca", Bucuresti, 1992, pag. 150-154.